

Muslinca és a mesterséges baleset

Illetlenül keveset tudunk a génekről. A tudomány többet tud, és még többet sejt. A sejtés kezdő lépés a tudás útján, figyelni arra is érdemes, noha a kutató szívesebben beszél a bizonyítható tényekről, mint a föl-tételezésekről. Azt azonban a szélesztendő jövőmondó se jósolhatja, mit kezdünk majd holnap-holnapután avval, amit már most tudunk, és mit a későbbiekkel. Ezer út ágazhat minden lépés után, számontartani is nehéz lesz majd, nem jövőmondni.

Ismételjünk

Az Akadémia Szegedi Biológiai Központjában fontos tudnivalók érdekében jártunk. Szabad János segített eligazodni az élő világ apró szabályozó rendszerének labirintusában, de mielőtt beleegyzünk a foglalkozásba, ismételjük össze néhány dolgot. Az ismétlés azért is jó, mert segít melegen tartani a kérdést: mi haszna lehet az emberiségnek abból, ha néhányan finom részletek után kutatnak? Érett koponyák ki-számították, hogy a Föld állat-lunk is hasznosítható természetének legalább egyharmadát föl-eszik előlünk a rovarok. Ki-mondhatatlanul hatalmas menyegység, és minden évben ismétlődik. Ráadásul ott pusztítanak legtöbbször, ahol leg-többen élhetnek. Ha valóban vé-dekezni tudnánk a kártékony rovarok ellen, gazdag Földnek monddhatnánk bolygónkat.

Kitatálta az emberiség a mérgeket — ismételjük tovább a tudnivalókat — tudja is pusztítani az ártalmakat, de szerencsére hamar rájött, hogy ez az út sokáig nem járható, sőt legjobb lenne azonnali letérni róla. A mérgek ránk is hatnak, néha beláthatatlan következményekkel, a rovarok pedig igen hamar megszokják. Ezt úgy kell értenünk, hogy a totális permetezések után is marad néhány ellen-álló, tülelő egyed, és az igen gyorsan elszaporodik, hiszen el-pusztítottuk mellőle azokat, amelyek elehették előle a táp-lálékot. Újabb vegyszert ve-tünk be, újra rákényszerítjük az élővilágot az ellenállásra, a tülelésre és az újraszaporodásra. Buzgalmunknak igen hamar áldozatul esnek a kártévköz-kártévköz, a rovarokat pusztító rova-rok, amelyek azelőtt ingyen vé-gzeték áldásos tevékenységüket.

Még mindig ismételjünk to-vább. A kutató elme azt szeret-né, ha elhagyhatnánk az ideg-mérgeket, mégis elpusztulna, ami káros, de megmaradna a hasz-nos. Svájcban például sikerült vegyszerzés nélkül kiktatni a cseresznyelevelét, és vele együtt a kukacot a cseresznyéből. A módszer lényege ismerős: labo-ratóriumi körülmények között el-szaporították a cseresznyelevelét, besugárzással megtermékenyít-sre alkalmatlanra tették a himeket, rajzás idejére szabadon engedték őket, és mivel képtelenek voltak ellátni biológiai parancs szerinti földadatukat, elmaradt a kukac a gyümölcsből. Izzalmas volt a játék, ki kellett találni, milyen fantomgyümölcsre haj-landó egyáltalán petézni a légy — különben nem tudták volna szaporítani —, tudni kellett, mekkora adag sugár roncsolja szét megtermékenyítő képességét a hímnek, de sértetlenül hagyja párzási hajlandóságát. Másutt hasonló módszerrel irtották ki a birkabőrlikasztó férgeket is. Igaz, ez a módszer drágább, mint a permetezés, de az emberre nézve nincsenek mellékhatásai. Az is igaz, volt idő megfigyelni azt is, hogy egy idő után a ro-varlánykák elutasítják maguktól a besugárzott rovarfiúkat, ez a módszer se tekinthető tehát egyedül üdvöztetőnek.

Belenyúlni a génekbe

Nagy nyereség lenne, ha iga-zítani tudnánk a gének rend-szerét, ehhez azonban meg kell ismernünk őket. Hol vannak, mi a szerepük, és hogyan lehet hat-

ni rájuk. Elkezdtek vizsgálni például a rovarok hormonháztar-tását, Mennyi hormont termel egy rovar, életének különböző szakaszaiban? Szegeden Maróty Péter dolgozott ki egy mérési módszert, és ez hatalmas előre-lépés. A kíváncsiság tovább tart, jó lenne tudni, melyik hormon melyik gént mikor kapcsolja be, illetve ki. Fogalmazzunk tovább-ra is konyhanyelven talán job-ban megértjük. Ha műhormon-nal olyankor készítenénk vedlés-re a rovar, amikor az neki ká-rós, akkor egyszerűen elpusztul-na. Akkor is, ha egy másik hormonnal, vagy a serkentő hormon gátlásával nem engednék ved-teni akkor, amikor számára léte-kezés a vedlés. Léteznek már olyan mesterségesen előállított molekulák, amelyek hormonhatást keltenek, illetve gátolnak. Más intézetek áldásos közremű-ködése a világ tudományos ér-deklődését segít ide vonzani.

Ha megismerjük a géneket, és tudjuk melyik hormon hatását, hogyan viselik el, meg kellene próbálni elrontani belőlük néhán-yat. Ha sikerülne, hiába jön a hormon, a kapcsoló nem műkö-dik. A genetikusok szent rovára a muslinca, ennek a gérend-szerét ismerik legjobban, a kí-sérletek zöme vele történik te-hát. Mivel az élő világ alapkö-vei igen-igen hasonlóak, bízni lehet benne, hogy a muslinca szerzett tapasztalatok egyszer talán a krumplibogáron is hasz-nosíthatók lesznek, de más át-tételekkel és természetesen egész-en más szándékkal az ember-re vonatkozatható tanulságok is levonhatók majd.

Ha ismerik a muslinca géneit, és tapogatták a hormonok hatá-sát, kínálkozik az alkalom, ki kellene deríteni a szaporodást serkentő központokat. Föltételez-ték, hogy a központi idegrend-szernek vannak olyan pontjai, amelyek a szaporodás szerveá-gázó viselkedérendszeréből néhán-yért felelősek. Ha tudjuk, mely-ek ezek a pontok, további cél kideríteni, hogyan lehet hatni rájuk. Gynandernek (ejtsd: gynan-dernek) nevezi a tudomány azt a példányt, amelyben a fiú és leány (maradjunk ennél a szó-használattal az egyszerűség ked-véért ezután is) jellemzői együtt találhatók. Szegeden sikerül so-rozatban „előállítani” olyan muslincalegyveket, amelyeknek egyik fele fiú, másik fele lány. Alkalmam volt mikroszkóp alatt látni is ilyet. Mesterségesen elő-idézett balesetnek nevezhetnénk az eljárást. Radikális beavatko-zás ez már a gének világába, haszna még nem látható, de je-lentős lépés a központi idegrend-szer szaporodást szabályozó me-chanizmusának megismerésében.

Tudjuk, hogyan tudnánk, hogy a rovarok szaporodásához többek között petesejtire van szükség, de

alig tudunk valamit is arról, mi van a petesejtben? Diákkorunk-ban még avval intézte el a bio-lógia a kérdést, hogy tartalék-tápanyag van benne. Most azt mondják a kutatók, információk halmazával is meg van rakva, minden benne van, amire az embrióknak, és később a belőle kifejlődő lénynek is szüksége van. Ha valamilyen információ hiányzik, életképtelen lesz az utód. A kutató azt gondolja, ha bele tudna piszkálni az informá-ciót hordozó anyagba, elronthat-ná annak néhány szálát, és a ro-var nem tudna utódot hagyni maga után. Rovarról beszélünk, ha elrontani akarunk, de azonnal fordítunk a szón, ha emberre tereledik a figyelem. Lehet, hogy a nők meddőségének is oka lehet néhány esetben lényeges információk hiánya. Amit a mus-lincától tanulunk, talán az em-beren is alkalmazhatjuk, hasz-nunkra fordítva. Sejtí a tud-mány, hogy a kérdés kulcsa a génekből van, a feleletet a ge-netikusoktól várja tehát. Nagyon nőtt megint a szemünkben a pa-rányi muslinca.

Említettük az előbb, hogy rezisztenssé, mérgeknek ellenállóvá fejlődnek idővel a rovarok. Ere is jó lenne magyarázatot lenni. Szegeden a génekből is ke-resik a feleletet.

Vigyázat, rák!

Rettegett veszedelmünk a da-ganát, és egyelőre nem tudunk kitérni előle. Óriási energiával kutatja az emberiség, bíznak benne, minden nap közelebb visz bennünket a megoldáshoz. Annvit a kiváltó mechanizmus ismerete nélkül is tudunk, hogy vannak rákkeltő anyagok. Hal-lani olyan számokat, hogy har-mincezer új anyagot állít elő az emberiség, talán évente, amely-nek hatására a szervezet nem tud fölkészülni. Az is nagy eredmény lenne, ha ebből a nagy számból pontosan ki tud-nánk szűrni a rákgyanúsakat és óvakodni tudnánk tőlük. Bele-szölt ebbe a szegedi intézet, és genetikai módszereket ajánl. Mi-vel a muslincát ismeri legjob-ban, jelzésre is őt használja. A módszer szellemes és egyszerű. A vegyi gyárak elküldik új por-tékáikat, és egyetlen hét alatt megtudják, kelthetnek-e rákot vagy nem. Tudományos folyóirat-ban Szabad János írta le az el-járást, január óta az egész vilá-gon ismerik.

Úgy kezdtük ezt az írást, hogy illetlenül keveset tudunk a gé-nekről. Ne tegyük még múlt idő-be a mondatot, de egy kicsike pótlékkal megtoldhatjuk: már nem tapogatózunk sötétben, a tudománynak fontos támpontjai vannak.

HORVÁTH DEZSÓ

Szepesi Attila

Villanások

GYEREKKORI VERKLI DAL

rossz fadóbozából sramli nyöszörgél tántori dallam végig az utcáson udvarok óaranyán
ej bo-bolond dal buckavető dal hetyke bo-bongás mégis mintha bitófán csiszorogna a szél

SZIGLIGETI FENYŐK

kék Himalája fenyői a málló várfalak alján
águk közt zsinatol csuszka pirók cinege kérgükben lámák csengői rekedt imamalmok lábuknál duruzsol lenn a Tapolca-patak

AUTÓRONCS AZ ERDŐN

billenten-feketén áll szurdok tüskebozótján
volt górgó palota tengerekig tovatúnt
éji lidérc rales kuvik és ráröffen a vadkan kormányán mohazöld nagyszemű béka guggol

ALVILÁGI ÁKOMBÁKOM

esávo lökd a rizsát gögyin csiripelj hol a korpa mólé kókuszodat mert a kezembe adom hát letejed a zrugát és küssz el húzzad a lompost csak ne habókold azt, hogy Bem-apó vagyok én

BUDAI BARANGOLÓ

Felhévíz Kisaranygomb Káplánkó Uzaháza
Hengerítő Topsa Formánykút Kemecse
volt muzsikás dőlőnevek élednek körülöttem
zendül a táj ezeregy szélsípon és hegedőn

Vácsi Kovács Mária

Akvarell

gémeke valamely elbitangolt
gésák gyöngyházkimónós fehér csontváza
bolyonganak egy dallam katonon
csobogásában s hallani
zuhanásuk a kivasalt folyó
tükrébe vér és betőri
a vízen elterülő sima és néma hártát
s áttetsző üvegfatylai
megpendülnek a csöndnek s éles
szilánkjai a partokon szétfröccsennek
és cséppenként gyűlik fel a neszek
hulláma visszaomlani

Mester Attila

Tótágas

A folyó mintha állana,
a part meg mintha szállana.
Egy kecske — fához kötve lánccal —
sodródik fölfelé az árral.

Sodródik vele a malom,
eperfával az udvaron,
két tarka nyúl a fa tövében
egy hullám tetején van éppen.

Láttál már suhanni falut?
Tajték völgyekben fut az út,
s billeg a templom tornya, mintha
a komp mellett a bólya ringna.

Úszik az ég — visszafele.
Két hullámzó part meg vele.
Kotvog a csónak: sehova
— de ez már filozófia...

PORTRÉK MRÁZ JÁNOS VÁZLATFÜZETÉBŐL